

ISSN 1450-6998 | UDC 930.85(3)(082)

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА КЛАСИЧНЕ СТУДИЈЕ
JOURNAL OF CLASSICAL STUDIES
MATICA SRPSKA

17

НОВИ САД
NOVI SAD
2015

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ
STUDIES AND ARTICLES

Гордан Маричић
Филозофски факултет
Универзитет у Београду
Ана Шуменковић
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

ВОЈИСЛАВ ИЛИЋ И ОВИДИЈЕ: КЛАСИЦИСТА И ЊЕГОВА ИНСПИРАЦИЈА

АПСТРАКТ: У песмама Војислава Илића, поред низа утицаја античких аутора и дела, изузетно је јак утицај Овидија, нарочито тема и мотива из његових *Мејаморфоза*. Ове Овидијеве мотиве Илић је делом преузео преко песама руских аутора, нарочито А. С. Пушкина и М. Ј. Љермонтова, а делом се са њима и сам упознао. Овакво и оволико знање о Овидију и његовом делу несумњиво потврђује веће Илићево познавање античке књижевности него што се то обично сматра. Очигледни су Овидијеви утицаји у Илићевим песмама *Ниоба*, *Мраморни убица*, *Плач Афродитије над Адонидом*, *Бајка о јасици*, *Тибуро*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Војислав Илић (1860–1894), антички мотиви, утицај, Публије Овидије Назон (43. г. пре н. е. – 18. г. н. е.), Александар Сергејевич Пушкин (1799–1837), Михаил Јурјевич Љермонтов (1814–1841).

Утицај античке књижевности на поезију Војислава Илића огледао се не само у избору стиха¹ него и у мотивима и темама које доминирају у његовом стваралаштву. По мишљењу Милорада Павића, од укупног броја лирских и епских песама Војислава Илића, једна десетина спада у класичарске и митолошке песме.² Уколико би се антички мотиви у Илићевом стваралаштву мерили другачијим

¹ Вид. темељну и значајну, новију студију: Весна Тријић, „Порекло хексаметра Војислава Илића”, *Лейойис Мајице срјске*, Нови Сад 2013, 713–720.

² Милорад Павић, *Војислав Илић и евројско јеснишћиво*, Нови Сад 1971, 281.

аршином, тај број би био и већи. За антички утицај, а и за целокупно образовање Војислављево, нарочито када се у обзир узме чињеница да је напустио гимназију после трећег разреда,³ у највећој мери заслужан је његов отац. Јован Илић био је аустроугарски студент, Книћанинов добровољац, професор гимназије, историчар, зачетник сонета у српској књижевности и високи државни чиновник тадашње Србије,⁴ кроз чији је дом „прошла сва српска литература 1870–1880-их година”.⁵ Утицај Јована Илића на стваралаштво Војислава не може се довољно нагласити, нарочито када се узме у обзир да је Јован, као студент у Прашови, Пожуну и Бечу,⁶ морао знати латински, а с обзиром на његово занимање за античку Грчку, вероватно је знао и старогрчки.⁷ Ова чињеница указује на то да је и Војислав Илић познавао античке ауторе и у оригиналу. Мало је вероватно да је отац, који се лично толико трудио око синовљевог образовања, пропустио да му прошири хеленске и римске видике. Поред тога, Јован Илић је, због својих веза са тадашњом елитом Србије и због славенофилских убеђења, заслужан и за Војислављево познавање руског језика и књижевности,⁸ што ће му послужити као својеврстан „прозор у Европу”.⁹ Преко руских превода, упознавао се са другим књижевностима, наравно и са античком.¹⁰ Нарочито јак утицај на Илића извршио је Александар Сергејевич Пушкин: „Илић је одлазио, али никада није отишао, од Пушкина”.¹¹

Очев утицај није у потпуности одредио синовљево интересовање: иако је Јован Илић сматрао римску књижевност само „суро-

³ Милорад Павић, *Војислав Илић, његово време и дело: хроника једне ђесничке породице*, Београд 2005, 23.

⁴ *Истио*, 13–14.

⁵ Р. Ф. Доронина, *Сербско-рускије литературне везе на рубезе XIX и XX веков. Војислав Илић и рускаја поезија*, Россия в глазах славянского мира, Зборник радова, Москва 2007, 115.

⁶ М. Павић, *Војислав Илић, његово време и дело: хроника једне ђесничке породице*, 11–13.

⁷ Вилхелм Унгер, *Systematische Darstellung der Gesetze über die höheren Studien in den gesammten deutsch-italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie, 2. Teil („Specielle Anordnungen“)*, Wien 1840: *Системајско предсјављање Закона о високим студијама у свим немачко-италијанским провинцијама Аустројске монархије, дружи део („Специјалне наредбе“)*, Беч 1840, 479 и даље. (Ово откриће колегинице Ане Шуменковић, које баца ново светло на образовање Војислава Илића, заправо је било и подстицај за цео текст.)

⁸ По доласку руских добровољаца под командом генерала Черњајева 1876. године у Београд, сам генерал Черњајев долазио је у дом Илића и покушавао да уз Војислава Илића научи српски језик. Тако је Војислав Илић, заузврат, научио руски и до своје деветнаесте године је већ могао да чита књиге на руском без речника (М. Павић, *Војислав Илић и евројско ђесништво*, Нови Сад 1971, 46).

⁹ Р. Ф. Доронина, *Ibidem*, 114.

¹⁰ *Ibidem*, 119.

¹¹ *Ibidem*, 118.

гатом” грчке,¹² Војислав ствара дела у којима су личности и мотиви из римске историје и књижевности. Присутан је нарочито Овидије, његове *Мејшаморфозе* и *Леџендарне љубавнице*. Не знамо да ли је и колико је Илић познавао римску књижевност у оригиналу, али је крајње проблематична тврдња неких критичара који у његовим песмама нису могли наћи никаква виднија приближавања римској поезији.¹³ Има, међутим, критичара који сматрају да је све што је Илић написао о овим темама преузето из туђих дела или да је песник своје познавање историје преточио у песме.¹⁴ Можда је за овакво размишљање о античким мотивима у делима Војислава Илића заслужно његово слободно коришћење и прерађивање оригинала. Такав поступак је, по речима Славка Леовца, „морао, као увек, да изазове жестоко противљење, и то баш оних који су више ценили тачну употребу неког податка него неку поетску и философску суштину”.¹⁵ Узмимо за пример Илићеву песму *Пред Тројом*. Лука Зима је Војиславу Илићу замерао што се у овој песми јављају следећи стихови:

*У лоџору своје, уз њесме и ѓласне ѓрубe,
Кресиду Грци љубе.*¹⁶

Критичар негодује јер Кресиде код Хомера нема.¹⁷ Она је, да би се јавила код Илића, прешла дуг пут од Беноа де Сент Мора, преко Гвида деле Колоне, Бокачовог *Филосѓраиша*, Чосера и, коначно, Шекспира у *Троилу и Кресиди*, одакле се и Илић упознаје са њом.¹⁸

Уосталом, такав однос према изворима није нешто ново: још је Катул, давно, поред других писаца који су се служили истим поступком, у епилију *Свадба Пелеја и Теѓиде* дао потпуно нову слику мита:

*nulla domus tales unquam contexit amores,
nullus amor tali coniunxit foedere amantes
qualis adest Thetidi, qualis concordia Peleo.*¹⁹

*Никад ниједна кућа није ѓтакву чувала љубав,
ниједна љубав заљубљене није везала ѓтако
као ѓѓио Теѓиду и Пелеја савршен сѓаја склад.*²⁰

¹² М. Павић, *Војислав Илић и евројско ѓесниѓѓѓво*, 311.

¹³ Исто, 312.

¹⁴ Исто, *Коринѓска хеѓера*: 311 и 313, *Овидије*: 283.

¹⁵ Славко Леовац, *Хеленска ѓрадиѓија и срѓска књижевност XX века*, Сарајево 1963, 7.

¹⁶ Војислав Илић, *Изабрана дела*, Београд 1962, 111–112.

¹⁷ М. Павић, *Војислав Илић и евројско ѓесниѓѓѓво*, 164.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Catul. 64, 334–336.

²⁰ Све преводе са старогрчког, латинског и руског у тексту – ако није другачије назначено – урадила је Ана Шуменковић.

И други песници обрађују добро познати мит. Тако Хесиод о браку Пелеја и Тетиде каже:

*Πηλεί δὲ Δηθηεῖσα θεὰ Θέτις ἀργυρόπεζα
γεῖνατ' Ἀχιλλῆα ῥηζήνορα θυμολέοντα.*²¹

*Пошио Пелеј њокорио је сребрноногу богињу Тешиду,
она роди му Ахилеја лављеџ срца, који сашире војску.*

Паусанија описује да је у Елиди видео кип Тетиде коју напада Пелеј, док из њене руке ка Пелеју избија змија,²² а Овидије у *Метаморфозама* надугачко обрађује Тетидину одбрану и Пелејев напад.²³

Управо је Овидије, један од најутицајнијих римских и античких песника,²⁴ једини римски поета по чијим мотивима Војислав Илић ствара своје песме, а једну му и посвећује. Неки критичари сматрали су да је *Овидије* настао под утицајем Пушкинове песме *Овидију*. Други, попут Павића, мишљења су да је она само препевано школско знање,²⁵ а Миодраг Павловић сматра да је „прави извор” ове Илићеве песме Михаил Јурјевич Љермонтов и његов *Умирући ѓладјайор*.²⁶ Ево Војислављеве песме *Овидије*:

*На суром далеком Пониу, ѓде борје сиолејно краси
Томийске ѓределе мрачне, у земљи магле и снега,
Публије замишљен седи. На харфу, ѓоред њега,
Седе му ѓале власи.*

*Вали суморно брује. Над седом његовом ѓлавом
Орао одважно кличе, шуми и шири лей;
А кроз урвине снежне, ѓонећи сирацнога вејра,
Јуначки звижди Геј.*

*И небо, земља и море, све се у магли скрива...
И вејар, шио с мора душе, уздише ѓихо с њим;
А седи ѓроѓник, занеј, Тибарске обале снови,
И с њима ѓорди Рим.*

²¹ Hes. Th. 1006–1007.

²² Paus. 5.18.5.

²³ Ov. Met. 11.221–265.

²⁴ О Овидијевом утицају сликовито говоре две чињенице: прва је да је најчешће цитиран аутор у Шекспировим делима (и то у оригиналу, што Шекспир иначе не чини често), а друга да је једно ексклузивно издање превода Овидијевих дела на француски језик из 1931. године илустровао Пабло Пикасо. (Вид. Милан Будимир – Мирон Флашар, *Преѓлед римске књижевности*, Београд 1996, 430.)

²⁵ М. Павић, *Војислав Илић и евројско ѓеснишиво*, 283.

²⁶ Миодраг Павловић, „Културноисторијска свест Војислава Илића (песма *Овидије*)”, у: *Поезија и култура*, Огледи о српским песницима XIX и XX века, Београд 1974, 87.

Сунце се у маџли ѓаси. А веїшар звижди и йїоне,
И мразним крилима својим лелуја седу влас,
И йїихо доїйиче сїїруне, и сїїруне суморно звоне,
Ко умирући ѓлас.

*

О ѓорди, разврайїни Риме! Ти сузе видо му ниси,
Но зайїо он вечно живи, а вечна мумија йїи си.
Царице векова йїавних, ѓде му је ѓробница свеїа?
Под мрачним, суморним небом варварских и дивљих Геїа.²⁷

Ову песму Миодраг Павловић сматра једном од најбоље организованих Илићевих песама,²⁸ и, премда је „успела и довршена, она ипак није врхунска, нити једна од оних касних песама у којима се навешћује Војислављев симболизам”.²⁹ Павловић скреће пажњу на саму структуру песме, у којој је последња строфа одвојена од остатка песме и римом (*аабб* у односу на *абаб* прве четири строфе), и недостатком скраћивања последњег стиха, али и преласком на „реторски, активни и агресивни тон директног обраћања”.³⁰ Поред тога, Павловић поставља и питање шта је за Илића Рим, и зашто се он јавља увек у негативном контексту, било у овој песми, било у другим, и то увек као горди, развратни и поносни; и одговор налази како у *Новом завейїу* тако и у већ поменутој, Љермонтовљевој песми *Умирући ѓладијайїор*.³¹ Та песма, у којој се описује смрт несрећног роба, гладијатора, натераног да се бори пред сенаторима улицима, писана је, како сам Љермонтов наводи,³² на мотиве из Бајроновог *Чајлда Харолда*: “I see before me the gladiator lie...”.³³ Као и код Илића, и код Љермонтова је Рим обестан и развратан, симбол Западне Европе, али, за разлику од Илићевог Овидија, гладијатор у својим последњим тренуцима пати за својом далеком домовином на Дунаву, старим оцем, слободом.³⁴ Вероватно је Илић тему песме преузео од Пушкина, а став према Риму од Љермонтова, ако се уопште може говорити о преузимању. Поред тога, Гети се не помињу ни код Пушкина ни код Љермонтова, те је сасвим могуће да се Илић са овим племеном упознао преко Овидијевих дела.

²⁷ В. Илић, *Исїо*, 112.

²⁸ М. Павловић, *Исїо*, 79.

²⁹ Исто, 77.

³⁰ Исто, 78–79.

³¹ Исто, 85–86.

³² М. Ю. Лермонтов, *Сочинения: В 6 т.*, Изд-во АН СССР, 1954–1957., Т. 2., *Стихотворения, 1832–1841*, 1954, 75–76.

³³ *Childe Harold's Pilgrimage*, 140–141.

³⁴ М. Ю. Лермонтов, *Ibidem*.

Други песник, често навођен да је инспирисао Илића, био је Пушкин, са својом, већ поменутом, песмом *Овидију*. И Пушкин је, као и Илић, нападан да није довољно знао о Овидију и да је „препевао” историјско знање поредећи своју судбину и судбину римског песника. Пушкину је, додуше, допуштено да је познавао Овидијева дела, али у француском преводу (иако је недвосмислено знао латински „на нивоу доброг гимназиста”³⁵). Данас се сматра да је Пушкин Овидија ипак читао у оригиналу, помажући се француским преводом.³⁶ Ако упоредимо две песме о Овидију, видећемо да Пушкин боље познаје историју од Илића:

*Ни дочерь, ни жена, ни верный сонм друзей
Ни музы, легкие подруги прежних дней,
Изгнанного певца не усладят печали.*³⁷

*Ни кћери ни жена, ни љрави сан љријайџеља,
ни музе, безбрижне друге из љрошљих дана,
љрођнаном љевачу љуђу осладиџи неће.*

Пушкин, наиме, зна да је Овидије у Риму оставио жену и (усвојену) кћер. Осим тога, он се, за разлику од Илића, ослањао и на речи самога Овидија. Да би створио ширу песничку слику, употребио је његове стихове:

*aspera militiae iuvenis certamina fugi,
nec nisi lusura movimus arma manu;
nunc senior gladioque latus scutoque sinistram,
canitiam galeae subicioque meam.*³⁸

*Окрујине најоре војне од младосџи сам избегаџ’о,
и само сам у иђри узимао оружје у руку;
Сад, као сџарац, држим о левом боку ојасан мач и носим сџиџиџи,
а седу ми главу љокрива шлем.*

*Ты сам (дивись, Назон, дивись судьбе превратной!),
Ты, с юных лет презрев волнение жизни ратной,
Привыкнув розами венчать свои власы
И в неге провождать беспечные часы,
Ты будешь принужден взложить и шлем тяжелый,
И грозный меч хранить близ лиры оробелой.*³⁹

³⁵ Н. В. Вулих, Образ Овидия в творчестве Пушкина, *Временник Пушкинской комиссии*, 1972 / АН СССР. ОЛЯ. Пушкин. комис. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1974, 66–76.

³⁶ Н. В. Вулих, *Ibidem*.

³⁷ А. С. Пушкин, *Собрание сочинений в 10 томах*. Т. 1, М.: Государственное издательство художественной литературы, Москва 1959, 165–167.

³⁸ *Ov. Tr.* 4.1, 71–74.

³⁹ А. С. Пушкин, *Ibidem*.

*Ти сам – чуди се, Назоне, чуди се ѿреврѣлѣвој судбини! –
ѿи који си, још као младић, ѿрезрео немир раѿничкоѡ живоѿа,
свикнуѿи на ѿо да ружама овенчаваши власи
и да у уживању ѿроводиши сѿокојно време,
ѿи бићеши ѿринуђен да сѿавиши и ѿешики щлем
и да сѿрацини мач чуваши ѿоред ѿлаци. ѿвие лире.*

На овај разрађени Овидијев мотив код Пушкина скренуо је пажњу М. Јиесте.⁴⁰ Он у свом раду такође наглашава разлику између Пушкина и Овидија, коју је Пушкин сам потцртао:⁴¹ док Овидије шаље „уплашене песме” Октавијану, које неће тронути строгог цезара,⁴² дотле Пушкин, који је по наређењу цара Александра I морао да оде у Молдавију, као сурови Словен, није проливао сузе, али је умео да их разуме:

*Суровый славянин, я слез не проливал,
Но понимаю их...⁴³*

Конечно, и Илић, и Пушкин теше Овидија вечним животом и незаборавом у књижевности:

Утешься: не увял Овидиев венец!⁴⁴

Односно,

*О ѡрди, разврайни Риме! Ти сузе видо му ниси,
Но заѿо он вечно живи, а вечна мумија ѿи си.
Царице векова ѿавних, ѡде му је ѡробница свеѿа?
Под мрачним, суморним небом варварских и дивљих Геѿа.⁴⁵*

Када се упореде Илићев *Овидије* и Пушкинова песма *Овидију*, јасно је да се Војислав није угледао на Александра Сергејевича, као што му узор није била ни *Смрѿи ѡладијаѿора*. Напротив, Пушкин од историје прави песничко ткање много више него што то чини Илић. Пушкинова песма је студиозан приказ Овидијевог лика и дела, утемељен на личном проучавању; у извесној мери Пушкин се пореди са песником кога је веома ценио. Илићева песма користи мотив прогнаног поете чије је дело надживело и сопствену несрећу и оно што је ту несрећу изазвало. Сем по форми, *Овидије* не спада у најбоље Војислављеве песме: хладна је, објективна, удаљена од

⁴⁰ М. Ђиесте, *Заметки к теме „Пушкин и Овидий”*, *Русская филология*. Вып. 2: Сб. студ. науч. работ / Ред. З. Г. Минц. Тарту 1967, 171–190.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Ни слава, ни лета, ни жалобы, ни грусть, / Ни песни робкии Октавия не тронут. (Ни слава, ни лето, ни жалост, ни туга, ни уплашене песме Октавија дирнуле не би.)

⁴³ А. С. Пушкин, *Ibidem*, 165–167.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ В. Илић, *Исѿо*, 112.

живота, каже Миодраг Павловић.⁴⁶ Васо Милинчевић пак мисли да *Овидије* (уз *Коринџску хејџеру* и *Тибула*) иде у врхунска Илиће-ва остварења.⁴⁷ Милинчевић пише да је Војислав „у песмама из класичне старине више од свега романтичар, тужни сањар гладан лепоте и светлости, без обзира на доследну реалистичност у самом поступку у приказивању тога света.”⁴⁸ У класицистичким Илићевим песмама Милинчевић не тражи и не налази непосредне алузије и директне везе са песниковим временом, али примећује да су оне „простом чињеницом свога постојања, неумољива негација целокупне стварности осамдесетих година.”⁴⁹ Отуд се, према Милинчевићевом мишљењу, може говорити о „напуштању стварности”, као једном виду песниковог негативног става према њој.

Како га је надахнуо живот тужног прогнаника, тако је Војислав потражио инспирацију и у Овидијевом песничком опусу. Ове песме могу се поделити на две врсте: на песме настале на основу мотива из Овидијевих *Мејџаморфоза*, и на песме које су надахнули мотиви сродни оним из Овидијевих дела. У прву групу спадају *Данаја*, *Ниоба*, *Плач Афродитије над Адонидом*, а у другу *Бајка о јасици*, *Поменак* и *Посјанак љубичице*.

Песма *Данаја* једна је од песничких слика типичних за Илића. Сведена, она садржи неочекивани обрт: од љубави у „светлој младости”, до самоће и туге у старости.⁵⁰ Иако обрађује мотив из Овидијевих *Мејџаморфоза*, песник се више бави преображењем Данаје (од прелепе девојке, која је очарала и самог Зевса, до старице), него претворбом Зевса у златну кишу:

*Некад је зромовник, силно заљубљен ишао тиби
Са златном, обилном кишом. Но свейла младост је ипрошла,
И ти снуждена ситојици на њеном обронку иправном,
Јер ситарост већ је дошла.
Време је изрило боре по твојој чеоци тавном –
И златне неситаде кише,
И зромовника с њоме. На олтар љубави твоје
Ни бакар не пада више.*⁵¹

⁴⁶ М. Павловић, *Истио*, 81.

⁴⁷ Васо Милинчевић, „Поетско дело Војислава Илића”, у: Војислав Илић, *Избрана дела*, Београд 1961, 19.

⁴⁸ Исто, 20.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Мотив остареле и невољене жене, која је притом, као девојка била охоло и одбијала младиће, вероватно је најпознатији из Хорацијеве песме (I 25). Памтимо је по изванредном преводу Радмиле Шалабалић (под насловом *Ређе куцају*), у који је смело и инвентивно убацила ономотопеју „туп, туп” призивајући куцање, тј. некуцање младића о врата. (Вид. и Хорацијеву IV 13.) Тај мотив је чест и код елегичара, а Марцијал посебно воли да се обруши на старице које се праве да су младе и лепе (X 90).

⁵¹ В. Илић, *Истио*, 136.

Друга песма овог типа јесте *Ниоба*, позната тема многих античких митова и дела, од књижевности до сликарства. Иако се овај мотив јавља у Овидијевим *Меџаморфозама*, са трагичном тужбалицом несрећне мајке која је скривила смрт своје деце сопственим хибрисом, Павић сматра⁵² да је вероватније да се Илић угледао на Мелеагрову⁵³ песму *Ниоба*. За разлику од Мелеагра, међутим, Илић своју песму упућује вајару, а не Ниоби, и оригинално завршава дело:

Мелеагар:

*Танијала кћери, Ниобо, глас слушај ми, биједи вјесника,
Прейужну њовјестī чуј, уздаха својјих јек!
С косе њовезачу – јао – де скини! Ти њороди њород
Мушки за Фебов лук, за љуџу, њреболну бол.*⁵⁴

Илић:

*(...) Ах, ја разумем смисо жалосне јелинске бајке
И њену бескрајну џуџу несрећне и болне мајке,
Над џравним дечијим џробом.
Ал' ова свечана џуџа мисао буди ми друџу:
Ко беше умејник оџац, џиџо своју оџева џуџу,
И џуч оживе собом?
А џрање џрејери мирно... Ја снови чудесне снујем
И џешко жеџање неко у вриџу далеко чујем.
О, џлачи сџаџуо џужна! Јер он је у џеби џледо
Последње, можда, чедо.*⁵⁵

Овидије пак свој одељак о Ниоби у *Меџаморфозама* завршава следећим речима:

*...Quam toto corpore mater,
tota veste tegens 'unam minimamque relinque
de multis minimam posco' clamavit 'et unam'.
Dumque rogat, pro qua rogat, occidit. Orba resedit
exanimis inter natos natasque virumque,
deriguitque malis. Nullos movet aura capillos,
in vultu color est sine sanguine, lumina maestis
stant inmota genis, nihil est in imagine vivum.
Ipsa quoque interius cum duro lingua palato
congelat, et venae desistunt posse moveri;
nec flecti cervix nec brachia reddere motus*

⁵² М. Павић, *Војислав Илић и евројско њесниџџиво*, 299.

⁵³ Мелеагар, из Гадаре у Сирији, о. 140–70. г. пре н. е. Писао је менипске сатире и епиграме, који су пуни живог и дубоког осећања. Сачувано их је око сто тридесет. Од својих и туђих епиграма саставио је чувену збирку *Венац*, на основу које је Константин Кефала направио *Палаџинску аџџолоџију*.

⁵⁴ Превео Коломан Рац. Цитирано према: М. Павић, *Исџо*, 299.

⁵⁵ В. Илић, *Исџо*, 143–144.

*nec pes ire potest; intra quoque viscera saxum est.
Flet tamen. Et validi circumdata turbine venti
in patriam rapta est. Ibi fixa cacumine montis
liquitur, et lacrimas etiam nunc marmora manant.*⁵⁶

Својим телом, својом одећом заклонила ју је мајка и повикала: „Њу, најмлађу од свих остави ми, бар њу, само њу, преклињем те!” Али док је молила, погину и она за коју је молила. Клече Ниоба поред мртвих синова, кћери и мужа, скамењена од несреће. Никакав ветар не помери њену косу, сва крв јој напусти побледело лице, тужне очи јој зуре на непомичном лицу, ничег живог више у њеном лику нема. Скаменио јој се језик у устима, крв у њој више не тече, не може да помери ни да савије више ни врат, ни руке, нити ноге могу кораком да јој крену; тело јој се претворило у камен. Али ипак плаче: кружену олујом, ветар је однесе у домовину. Тамо, на самом врху планине стоји и плаче, и њене сузе и данас теку низ мермер.

Једнако је дирљив и Овидијев, и Илићев завршетак, с тим што Овидије описује преображај несрећне мајке у камен који лије сузе, а Илић се обраћа вајару: по осећању које боји песму, Илић је ближи Овидију него Мелеагру.

У песмама *Мраморни убица* и *Тибуло* слободно је обрађена прича о Пигмалиону, која се јавља у Овидијевим *Меџаморфозама*. Код Овидија, вајар Пигмалион заљубљује се у статуу коју је направио, Афродита је претвара у живу жену по имену Пира, са којом Пигмалион живи и добија кћер Пафу (по којој добија име острво). Код Илића, ситуација је обратна. У песми *Тибуло* не заљубљује се вајар у своје дело, већ „Тибуло, квирит млад” у „хладни Венусов кип”⁵⁷. Овај Тибул може бити и римски елегичар Албије Тибул, како сматрају Будимир и Флашар,⁵⁸ као и Анте Петравић.⁵⁹ Уколико је ово мишљење тачно, оно опет са своје стране може потврдити јаке Илићеве везе са Овидијем – Овидије у својим *Љубавима* пише полупародичну, полуозбиљну тугованку поводом Тибулове смрти.⁶⁰ Ипак, мало је вероватно да је Илић познавао Тибулов рад: пре ће бити да се са Тибулом упознао преко Овидијеве песме, ако је у Илићевом *Тибулу* уопште реч о римском елегичару.

Што се песме *Мраморни убица* тиче, иако у њој кип убија свог творца, још су очигледније Илићеве везе са Овидијевим Пигмалионом из *Меџаморфоза*, само су мотиви преокренути: Пигмалион,

⁵⁶ Ов. *Мет.* 6.298–312.

⁵⁷ В. Илић, *Исџо*, 41.

⁵⁸ М. Будимир – М. Флашар, *Исџо*, 393.

⁵⁹ Анте Петравић, *Класична меџрика у хрвајској и српској књижевности*, Београд 1939, 91.

⁶⁰ Ов. *Ам.* 3. 9.

уознавши женске мане, ствара слику савршене жене и заљубљује се у своје дело:

*Virginis est verae facies, quam vivere credas,
et, si non obstat reverentia, velle moveri:
ars adeo latet arte sua. Miratur et haurit
pectore Pygmalion simulati corporis ignes.
Saepe manus operi temptantes admovet, an sit
corpus an illud ebur: nec adhuc ebur esse fatetur. (...)*⁶¹

Изгледала је као права девојка, тако да би поверовао да је жива, и да би, да је не спречава стид, желела да се помера: тако је вешто сакривена његова вештина. Пигмалион не скида поглед са обличја и гори му срце од љубави за њом. Често пада у искушење да руком дотакне дело, да види да ли је заиста слоновача или тело, јер му се више не чини да је слоновача.

Код Илића, Силвије, убоги вајар кога је презрео цео свет, лута по Риму. Код Овидија, на празник посвећен Венери, Пигмалион одлази у храм да затражи од богиње да удахне живот његовој статуи. Молитва је прихваћена, што Венера потврђује тиме што у огњишту пламен сукне три пута. Код Илића, Силвије прво види у цркви приказу дивне, анђеоске жене, и тек је онда ствара:

*Тако једаред њијан дохваћи челично длећо,
И њоче резачи мрамор, без мисли и без њлана,
За неком несвесном њежњом. И слика чудесне жене
Из хладне, мраморне ѓрудве искрсну једнога дана. (...)
Силвије безумно викну
Кад сирашина, чудесна слика с мраморног њодножја сађе,
И њихо њрисћући њему.
„Чудиш се!” ускликну она,
Слазећи нечујно чиста са свога мраморног њрона.
„Па, њијак, давно се знамо. Од њрве младосћи њвоје
Ја живљах у дуци њвојој, и лице небесно моје,
Твој вечни идеал, ево, овајлоћен је сада,
Идеал шћио бићем њвојим без њвога њрисћанка влада. (...)*”

И док Пигмалион моли Венеру да оживи његов кип, и вративши се кући, оживљава статуу својим пољупцима,⁶² дотле Илићева статуа сама силази са постоља, обраћа се вајару и убија га пољупцем:

⁶¹ Ov. Met. 10. 250–255.

⁶² Ut rediit, simulacra suae petit ille puellae / incumbensque toro dedit oscula: visa tepere est. (Ov. Met. 10.280–281): „Кад се вратио, он је дошао до своје статуе девојке, која је лежала на лежају, и пољубио је: већ је постајала топла.”

„Твој живої рад мени беше. И ти ћеш умреїи сада,
 Јер ја сам чаробни лейїир, а ти си чаура био.
 Јесїи, ти ћеш умреїи сада... Сав позив живоїа твога
 Свршен је с рађањем мојим, по вољи самога бога;
 Али ће Римљани суїра с дивљењем гледаїи мене
 Ко образ врлине чедне, ко узор најлеїице жене.”
 И сїрацна, мраморна жена рацири камене руке
 И їриїиїиїе га силно. На усне његове младе
 Она ледене усне їриљуби безумно, сїрасно,
 И душу његову исїи. Силвије на земљу їаде,
 И рука суморне смрїи доїаче његове веђе,
 А дивна сїаїиуа мирно на своје їодножје їређе.⁶³

Мотиви су, дакле, слични, а Илић их је употребио у складу са својим песничким осећајем.

Песма *Плач Афродиїе над Адонидом* отвара занимљиву тему буколике у Илићевом песништву, о чему је писала Ана Петковић.⁶⁴ Ова песма, пример Илићевог подражавања античке буколске тужбалице за Адонисом,⁶⁵ једно је од многих уметничких дела која се баве темом љубави Афродите и Адониса: поред Овидија,⁶⁶ њоме су били надахнути многи сликари, попут Тицијана и Пусена. Код Илића, *Плач Афродиїе над Адонидом* има стандардну цикличну шему буколике, где и форма одговара симболичном значењу песме, смрти и поновном буђењу божанства и природе.⁶⁷

Други тип Илићевих песама су оне које су настале по мотивима које налазимо у Овидијевим делима. Такве песме су *Поменац*, *Посїанак љубичице* и, нарочито, *Бајка о јасици*. *Бајка о јасици* је оригинална Илићева песма, једна права метаморфоза. У њој се читаоцу обраћа девојка, коју је Бог претворио у јасику због њене неспособности да воли. Песма је слабашна, али је значајна јер туђем мотиву даје лично печат. *Посїанак љубичице* и *Поменац* су праве песничке слике са етиолошким објашњењем. Прате античку митологију у објашњењу како је који цвет настао и сродније су Овидијевим *Фасїи*ма него *Меїаморфоза*ма.

Поред *Меїаморфоза*, Илић у *Аргонауїама на Лемносу* (комедији истог имена) користи мотиве из још једног Овидијевог дела. Реч је о причи о Хери и Леандру из Овидијевих *Легендарних љубавница*.⁶⁸

⁶³ В. Илић, *Исїо*, 127–129.

⁶⁴ Ана Петковић, „Античка идила у српској поезији: Војислав Илић и Владислав Петковић Дис”, *Анїиика и савремени свеїи*, Зборник радова, ур. К. Марицки Гађански, Београд 2007, 239–253.

⁶⁵ Исто, 246.

⁶⁶ Ов. *Мет.* 10. 519

⁶⁷ А. Петковић, *Исїо*, 246.

⁶⁸ Ов. *Ер. Sapph.* 18 и 19.

ИЈОНА

(Ијона се поине на бреџ и диџнувши букџињу изнад џлаве џледа на море.)

Боџови, шџа видим?... Човек! Из морских зелених вода

Голо се беласка раме и снажна диџе се рука.

Па како изџледа диван на бурним валима морским

Ко храбри Леандар неџда. У џако суморну поноћ

Кроз морске срдиџе вале, он је џубављу воћен,

Одважно џражио поџа шџо води драџесној Хери.⁶⁹

Није сасвим извесно одакле је песник преузео ове мотиве. Могуће је да је као посредник између Илића и Овидија послужио руски превод Шилерове баладе *Хера и Леандар*,⁷⁰ или чак и византијски песник Музеј,⁷¹ мада је мало вероватно да је Илић у рукама држао неку верзију Музејевог оригинала.

Као што смо укратко показали, Илић се доста служио мотивима из Овидијевих дела, прерађујући их по сопственом нахођењу. Иако су у његовим делима римски мотиви слабије заступљени од грчких, за оволико присуство Овидија највероватније је заслужно Пушкиново дивљење за прогнаног песника, као и Пушкинов утицај на самог Илића. Уосталом, и сам Овидије је, као и Војислав Илић, један од римских мајстора стиха, један од неколицине код којих се хексаметар не осећа као нешто туђе и на силу преузето. Са своје стране, Илић је тако успешно пренео хексаметар и прилагодио га српском језику да неко ко не познаје антику тај стих не препознаје као туђ. И Илић је, као и Овидије, стварао лаке и лепе стихове током и непосредно после великог родољубивог заноса (како је само оштра разлика између Илића и Јакшићевог *Падајџе, браћо!*⁷²). Као и Овидије, и Илић је, не протеран али уморан и засићен, 1891. године отишао у Румунију, у Турн Северин за учитеља српске мађинске школе.⁷³ И тамо се патио. Две године раније, 1889. године, објавио је своју другу збирку песама. У њој је била и песма *Овидије*.⁷⁴

⁶⁹ В. Илић, *Исџо*, 27

⁷⁰ М. Павић, *Војислав Илић и евројско џеснишџво*, 303.

⁷¹ Исто.

⁷² Ђура Јакшић, *Лирске џесме*, предговор Бранко В. Радичевић, Београд 1979, 69–70.

⁷³ Вид. Милорад Павић, *Војислав Илић, њеџово време и дело*, Хроника једне песничке породице, Београд 1972, 209–213.

⁷⁴ „Када песника цар прогна, онда он и није више песник / Јер његове стихове сви заборављају а његово име / Страх брише.” Овидије је надахнуо и Велимира Лукића. Ово су почетни стихови његове песме *Слово о Овидију*. Вид. Велимир Лукић, *Мадриџали и оруџе џесме*, Београд 1967, 13–14.

ИЗВОРИ

- Војислав Илић, *Изабрана дела*, СКЗ, Београд 1962.
- Catullus, *The Poems*, Edited With Introduction, Revised Text and Commentary by Kenneth Quinn, Macmillan/St Martin's Press, London and Basingstoke 1970.
- М. Ю. Лермонтов, *Сочинения: В 6 т.*, Изд-во АН СССР, 1954–1957., Т. 2, *Стихотворения, 1832–1841*, 1954.
- Ovid, *Metamorphoses*, Hugo Magnus. Gotha (Germany). Friedr. Andr. Perthes. 1892.
- Pausanias, *Pausaniae Graeciae Descriptio*, 3 vols, Teubner, Leipzig, 1903.
- Publius Ovidius Naso, *Amores, Epistulae, Medicamina faciei femineae, Ars amatoria, Remedia amoris*, R. Ehwald edidit ex Rudolphi Merkelii recognitione, B. G. Teubner, Leipzig 1907.
- Publius Ovidius Naso, *Tristia*, Arthur Leslie Wheeler Cambridge, MA. Harvard University Press, 1939.
- А. С. Пушкин, *Собрание сочинений в 10 томах*. Т. 1, М.: Государственное издательство художественной литературы, Москва 1959.
- Hesiod, *The Homeric Hymns and Homeric, Theogony*, With An English Translation by Hugh G. Evelyn-White, Cambridge, MA. Harvard University Press – London, William Heinemann Ltd. 1914.

ЛИТЕРАТУРА

- Милан Будимир – Мирон Флашар, *De auctoribus Romanis: Преглед римске књижевности*, Универзитет у Београду, Београд 1996.²
- С. Леовац, *Хеленска традиција и српска књижевност XX века*, „Веселин Маслеша”, Сарајево 1963.
- Васо Милинчевић, „Поетско дело Војислава Илића”, у: Војислав Илић, *Изабрана дела*, За штампу приредио Васо Милинчевић, Народна књига, Београд 1961.
- Милорад Павић, *Војислав Илић и евројско њесништво*, Матица српска, Нови Сад 1971.
- Милорад Павић, *Војислав Илић, његово време и дело. Хроника једне њесничке породице*, Просвета, Београд 1972. и Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2005.
- Миодраг Павловић, „Културноисторијска свест Војислава Илића (песма Овидије)”, у: *Поезија и култура*, Огледи о српским песницима XIX и XX века, Београд 1974, 77–106.
- Ана Петковић, „Античка идила у српској поезији: Војислав Илић и Владислав Петковић Дис”, *Антика и савремени свијет*, Зборник радова, Друштво за античку студију Србије и Архив Срема, ур. К. Марицки Гађански, Београд 2007, 239–253.
- Анте Петравић, *Класична мейстрика у хрвајској и српској књижевности*, Задруга професорскога друштва, Београд 1939.
- W. Unger, *Systematische Darstellung der Gesetze über die höheren Studien in den gesammten deutsch-italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie, 2. Teil („Specielle Anordnungen”)*, Wien, 1840.

Gordan Maričić
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

Ana Šumenković
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

VOJISLAV ILIĆ AND OVID:
A CLASSICIST AND HIS INSPIRATION

Summary

This paper is an attempt to show the influence of antiquity and ancient writers, particularly Ovid, exerted on the poetry of the famous Serbian poet Vojislav Ilić, was greater than usually assumed. The influence of antiquity, sometimes indirectly, largely through Russian literature (especially Pushkin and Lermontov), and sometimes directly, through knowledge of the works of ancient authors, is one of the main features of poetry of Vojislav Ilić (1860–1894). Motifs from Ovid's *Metamorphoses* and motifs related to those of Ovid's *Metamorphoses* are encountered in many Ilić's works, especially in the poems *Tibullus* and *Marble Killer*, dealing with the motif of *Pygmalion* and *Pyrrha*, taken from the Tenth Book of Ovid's *Metamorphoses*.

